

КОМПЛЕКСНИЙ СУПРОВІД ОСІБ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ ДО НАВЧАННЯ В УМОВАХ ІНКЛЮЗІЇ (НА ПРИКЛАДІ МИКОЛАЇВСЬКОГО МІЖРЕГІОНАЛЬНОГО ІНСТИТУТУ РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ УНІВЕРСИТЕТУ „УКРАЇНА”)

А. М. МИРЯН

У сучасній українській системі в результаті світових процесів глобалізації, демократизації і гуманізації під впливом європейського освітнього простору відбувається модернізація спеціальної освіти з особливими освітніми потребами та інвалідністю у напрямі формування інклюзивної моделі освіти, яка вважається основною інновацією кінця ХХ століття – початку ХХІ століття.

Базуючись на національній ідеї українського державотворення, вона спрямована на утвердження національних інтересів, здійснюватися впродовж життя, відповідати потребам особистості та суспільства. Основними в ній є положення про необхідності забезпечення рівного доступу до якісної освіти та інтегрування у загальноосвітній простір осіб з особливими освітніми потребами та інвалідністю.

В Україні інклюзивна освіта перебуває на етапі свого становлення. Інклюзивне навчання є основною і найбільш ефективною формою здобуття якісної освіти людьми з особливими потребами. Але ця форма навчання обмежується переважним охопленням дітей з порушеннями психофізичного розвитку молодшого шкільного віку при існуючій нагальній потребі його широкого впровадження у ВНЗ.

У вітчизняній і зарубіжній науковій літературі практично відсутні матеріали стосовно практики впровадження інклюзивного навчання у ВНЗ. Недостатньо виявлено також публікацій відносно досвіду створення і організації діяльності учасників інклюзивного освітнього простору: ЗОШ-ВНЗ.

До останнього часу не вирішене питання практичної реалізації інклюзивного навчання студентів з особливими потребами, не розроблені форми і методи взаємодії колективів різнорівневих інтегрованих закладів освіти, що стримує доступ до здобуття вищої освіти і унеможливорює наступність, послідовність і безперервність навчально-виховного процесу дітей і молоді з особливими потребами.

Метою статті є обґрунтування необхідності розповсюдження інклюзивної освіти у вищі навчальні заклади, як предиспозиції успішної соціалізації студентів з особливими потребами. А також представлення впровадження комплексного підходу до студентів з особливими потребами в навчанні в умовах інклюзії (на прикладі студентів Миколаївського міжрегіонального інституту розвитку людини Університету „Україна”).

Проблема інклюзивної освіти є предметом вивчення багатьох зарубіжних та вітчизняних науковців, з поміж яких провідними для нашого дослідження є роботи: М. Айшервуд, М. Андреєвої, Г. Банч, Є. Базики, О. Безпалько, Ю. Богінської, В. Варави, Д. Голдберг, Р. Даніелс, О. Дівакової-Фаворської, Т. Єжової, Т. Ілляшенко, А. Колупаєвої, Н. Кравця, О. Расказової, Н. Софій та ін.

А. Колупаєва, автор першого в Україні дослідження з інклюзивної освіти, у своїй монографії „Інклюзивна освіта: реалії та перспективи” [3, с. 124] аналізуючи науково-педагогічні джерела, міжнародні нормативно-правові документи та власні наукові дослідження подає наступне понятійно-термінологічні визначення:

- інклюзія розглядається як об'єднана освітня система із наданням належної освіти всім учням; як повне залучення дітей з різними здібностями в усі аспекти шкільної освіти, які є доступними для інших дітей;

- інклюзивна освіта є освітньою системою, що ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права здобувати її за місце проживання, що передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами і умовах загальноосвітнього закладу [3].

А. Колупаєва пропонує дотримуватися наступного визначення інклюзивного навчання, яке передбачає створення освітнього середовища, яке б відповідало потребам і можливостям кожної дитини, незалежно від особливостей її психічного розвитку. Освітнє середовище це система впливів і умов формування особистості: сукупність можливостей для її розвитку, що містяться в просторово-предметному середовищі. Середовище яке спроможне дати кожній дитині можливість навчитися, розвиватися, соціалізуватися й самореалізуватись [3].

Доктор філософії у галузі психології, викладач Миколаївського міжрегіонального інституту розвитку людини Університету „Україна” Є. Базика розглядає зміст основних складових інклюзії ВНЗ, а саме: універсальний дизайн, інклюзивна компетентність викладачів та студентів, та доводить у своїй роботі, що інклюзія у ВНЗ є обов’язковою передумовою успішної соціалізації студентів з особливими потребами [1].

Отже, аналіз наукових джерел з проблеми становлення і розвитку спільного навчання здорових дітей та дітей з особливими освітніми потребами дав можливість визначити концептуальні засади інклюзивного навчання і показати, що на сучасному етапі процес здобуття освіти дітьми з особливостями психофізичного розвитку має чітко виражені тенденції, спрямовані на інтегрування таких дітей у масові навчальні заклади.

В Україні відзначається неухильне зростання загального числа інвалідів, частка яких в структурі населення збільшилась за останні 15 років вдвічі (до 2,6 млн. осіб, в тому числі 168 тис. дітей). Викликає занепокоєння, що на 450 тис. вагітностей народжується 150 тис. дітей з вродженими порушеннями [2].

На сучасному етапі констатується зростання кількості людей з особливими потребами в тому числі молоді, потребууючої здобуття якісної вищої освіти. Це вимагає від вищого навчального закладу (ВНЗ) зосередження зусиль на створення відповідних умов доступу і супроводу навчання студентів з особливими потребами.

Чільне місце серед філій Університету Україна посідає Миколаївський міжрегіональний інститут розвитку людини Університету „Україна”, який опираючись на багаторічний досвід реабілітаційного супроводу навчання студентів з особливими потребами і створену відповідну матеріальну базу супроводжує інклюзивне навчання, завданням якого є організація предметного середовища, що відповідає функціональним можливостям студентів, сприяє їх включенню в суспільні процеси та групові відносини, розширенню сфери комунікації та спілкування, доступність інформації, самореалізації та творчій діяльності.

На базі Міжрегіонального інституту розвитку людини Університету „Україна” застосовується комплексний підхід до навчання студентів з особливими потребами, який складається з педагогічного, соціального, психологічного, медико-реабілітаційного, профорієнтаційного та матеріально-технічного супроводу студента на кожній ланці навчання у ВНЗ.

Розглянемо усі види супроводу студента з особливими потребами, які передбачає ВНЗ „Відкритий міжнародний університет розвитку людини „Україна”.

У розбудові інклюзивного освітнього простору бере участь весь колектив закладу, включаючи науково-педагогічний склад, адміністративний і допоміжний персонал та студентів. Проведення заходів з формування та підвищення інклюзивної компетентності членів колективу, надання послуг студентам з особливими потребами та організацію взаємодії закладів освіти та організацію взаємодії закладів освіти із соціальною інфраструктурою м. Миколаєва.

Колектив інституту проводить системну, послідовну цілеспрямовану роботу з формування технології інклюзивної освіти студентів з особливими потребами. Пріоритетними напрямками діяльності інституту визначено: формування інклюзивної компетентності членів колективу, зосередження зусиль на активізацію волонтерського руху в наданні соціальних послуг учням і студентам з особливими потребами, вдосконалення роботи з абітурієнтами з особливими потребами в питаннях професійної орієнтації і підготовки до вступу у ВНЗ, налагодження предметних і змістовних контактів педагогічних колективів різнорівневих закладів освіти (ЗОШ-ВНЗ) для забезпечення наступності і безперервності навчально-виховного і реабілітаційного процесу та встановлення партнерської взаємодії з батьками, місцевою соціальною інфраструктурою, молодіжними громадськими організаціями в досягненні оптимального рівня соціалізованості учнів і студентів з особливими потребами.

Супровід навчання студентів із інвалідністю – це система заходів, що мають забезпечити рівний доступ до навчання, тобто ліквідувати або принаймні мінімізувати проблеми студентів із інвалідністю у навчанні. Таким студентам пропонується низка послуг, якими вони можуть скористатися самостійно або з чиеюсь допомогою, щоб бути успішними в навчанні.

Навчання студентів з особливими потребами в інклюзивному освітньому просторі здійснюється за такими формами:

- навчання студентів з особливими потребами спільно зі студентами з типовим розвитком у, так званих, інклюзивних групах без спеціальної підтримки;
- навчання студентів з особливими потребами в єдиному потоці студентів із спеціальним супроводом (студенти отримують допомогу з боку спеціаліста-сурдоперекладача);
- навчання студентів з елементами дистанційного навчання.

В інституті створені та постійно удосконалюються умови, адаптовані до потреб студентів із інвалідністю а саме:

- забезпечена відсутність бар’єрів архітектурного середовища;
- продовжується створення спеціалізованої матеріально-технічної бази;

- розробляється спеціалізоване навчально-методичне забезпечення;
- впроваджуються спеціальні інформаційні і навчальні технології;
- проводиться підготовка викладачів для роботи та студентів до навчання в інтегрованих групах;
- у навчальному процесі враховується індивідуальні потреби студентів із інвалідністю;
- організована психологічна підтримка;
- у колективі сформоване толерантне ставлення до людей із інвалідністю, розуміння їхніх проблем;
- організована соціальна та медико-реабілітаційна допомога.

Запорукою успішного навчання студентів із інвалідністю в інституті є організація спеціалізованого технічного супроводу навчання, метою якого є:

- впровадження спеціальних технологій навчання;
- забезпечення студентів із особливими потребами адаптивними технічними засобами навчання;
- індивідуальне навчання студентів роботі з комп'ютерною, офісною технікою і програмним забезпеченням.

Спеціалізоване технічне забезпечення:

- програми озвучування та збільшення текстів різних електронних форматів для студентів із вадами зору;

- вільний доступ до мережі Інтернет із будь-якого комп'ютера інституту;
- електронна бібліотека;

- електронний учбовий портал на базі LMS Moodle, який дозволяє без додаткового програмного забезпечення через мережу Інтернет отримати консультацію у викладача, пройти тестування, здати контрольну роботу, скласти залік, іспит;

- комп'ютерні класи і аудиторії, обладнані проекційними засобами для відображення електронних документів на екрані;

- автоматизовані робочі місця для студентів-інвалідів у комп'ютерних класах і бібліотеці, обладнані ПК, телефонною гарнітурою, сканером, принтером.

Технічний супровід дає можливість компенсувати функціональні обмеження студентів і забезпечити принцип доступності до якісної освіти всім студентам, незалежно від виду нозології та ступеня важливості захворювання. Технічний супровід передбачає в першу чергу індивідуальний (тьюторський) супровід студентів з особливими потребами з метою допомоги студенту у розв'язанні індивідуальних проблем опанування навчальними дисциплінами.

З метою закріплюємо за студентами з особливими потребами волонтерів з числа успішних студентів, більша частина з них студенти одногрупники, і тьюторів з числа викладачів для здійснення допомоги у навчанні, самостійній роботі, у вирішенні соціальних потреб і затверджуємо їх на початку року на засіданнях кафедр.

Тьютор-консультант з навчальних дисциплін як правило повинен мати хороші знання і вміння пояснити навчальний матеріал відповідно до індивідуальних особливостей студента з функціональними обмеженнями.

Тьютор-консультант з користування технічними засобами допомагає студентам з інвалідністю навчатися працювати з комп'ютерною та офісною технікою, іншими обладнаннями. Послугами тьюторів-записувачів можуть користуватися студенти з вадами зору, слуху та ДЦП, яким з певних причин важко самостійно конспектувати лекційний матеріал.

Педагогічний супровід передбачає застосування індивідуального підходу, який складається з:

- викладання навчального матеріалу в найбільш прийнятній для студентів з інвалідністю формі;
- забезпечення спеціальними навчально-методичними матеріалами в адаптованому до потреб студентів вигляді: вербальному, візуальному, електронному;
- розробку індивідуальних програм і графіків навчання;
- технічне і методичне забезпечення самостійної роботи студентів;
- консультаційна допомога задля компенсації „прогалів у знаннях”;
- забезпечення наскрізної навчально-наукової роботи студентів: від рефератів, курсових робіт до дипломної роботи;

- студентам денної форми навчання, які через окремі вади здоров'я не можуть постійно відвідувати навчальні заняття, надається можливість навчатись за індивідуальним планом;

- дається додатковий час для виконання завдань, складання заліків та іспитів (не більше ніж у 2 рази).

Психологічний супровід студентів розпочинається на етапі вступу до інституту і здійснюється упродовж усього терміну навчання. Він тісно пов'язаний із педагогічним та соціальним супроводом і спрямований на підвищення ефективності навчання за рахунок вирішення психологічних проблем студентів, які заважають пізнавальній діяльності, а також набуття ними навичок, що покращують адаптацію до навчального процесу. Психологічна допомога носить комплексний характер і охоплює всі сфери їх життєдіяльності:

- психологічну діагностику студентів із особливими потребами з метою виявлення і вирішення проблем, що виникають у процесі їх інтеграції в освітнє середовище;
- створення на основі отриманих даних індивідуальних карт студентів та розробка психологічної компоненти індивідуальних програм реабілітації;
- надання психологічних консультацій для вирішення виявлених психологічних проблем;
- проведення групової роботи: психотерапевтичних тренінгів, семінарів, котрі сприяли б вирішенню студентами психологічних проблем та набуттю необхідних навичок для ефективної адаптації до умов навчання;
- виявлення труднощів взаємодії студентів із викладачами, методистами та іншими працівниками інституту, проведення семінарів і тренінгів, спрямованих на покращення взаєморозуміння та налагодження співпраці;
- виявлення конфліктних ситуацій, що виникають у студентських групах, та сприяння їх вирішенню;
- сприяння у подоланні студентами з функціональними обмеженнями негативного впливу хвороби на процес навчання та соціалізації.

Психологічний супровід студентів із інвалідністю починається з роботи з абітурієнтами.

Соціальний супровід студентів з особливими потребами спрямований на допомогу у виконанні ними основних соціальних функцій: навчання, працевлаштування, комунікація з людьми.

Соціальний супровід навчання включає заходи, спрямовані на забезпечення соціалізації студентів з особливими потребами, зокрема їх соціально-побутова, соціально-культурна та соціально-трудова адаптація.

Основною метою соціального супроводу є забезпечення інтеграції студентів в інститутське середовище, а відтак – і в суспільство.

Супровід відбувається через:

- надання допомоги у виконанні студентами з інвалідністю основних соціальних функцій: навчання, працевлаштування, комунікації з людьми;
- індивідуальні програми соціального патронату, які здійснюються з допомогою тьюторів-консультантів, супроводжувачів, координаторів;
- обрання студентів із інвалідністю до органів студентського самоврядування, профспілкового комітету, залучення старшокурсників до тьюторської діяльності;
- залучення до активної участі у суспільному житті, культурно-масових заходах;
- залучення до участі у роботі обласного осередку Всеукраїнської молодіжної громадської організації студентів-інвалідів „Гаудеамус”.

Соціальний супровід навчання включає заходи, спрямовані на забезпечення соціалізації студентів з особливими потребами, зокрема їх соціально-побутової, соціально-культурної та соціально-трудової адаптації. Основною функцією цього блоку є подолання соціальної ізоляції інвалідів, сприяння збереженню і підвищенню їх соціального статусу.

Медико-реабілітаційний супровід – це комплекс заходів, спрямованих на підтримку, збереження та відновлення фізичного здоров'я студентів із інвалідністю. Його складовими є невідкладна медична допомога, консультативно-профілактична та реабілітаційно-відновлювальна підтримка.

Процедури добираються згідно основного захворювання студента, а також ті, що мають загальнозміцнюючий та імуномодулюючий вплив: масаж, ЛФК, апаратні методи фізіотерапії.

Спеціалісти проводять: аналіз медичних довідок та визначення стану здоров'я абітурієнта на етапі їх комплексної діагностики; постійний контроль стану здоров'я студентів, пропусків ними занять через хворобу, ведення медичних карт студентів з особливими потребами; розробку і впровадження індивідуальних програм для них; контроль за проходженням студентами флюорографічного обстеження та здійснення профілактичних щеплень; участь у формуванні груп з фізичного виховання; медичне супроводження спортивних заходів та змагань, екскурсій, походів.

Для надання невідкладної допомоги студентам з особливими потребами щорічно закуповуються медикаменти. Є повна картотека студентів з особливими потребами за останні 3 роки з даними про захворювання, стан здоров'я тощо. На основі обстежень стану здоров'я студентів формуються спеціальні групи для занять ЛФК. Медичний пункт обладнаний згідно санітарно-гігієнічних вимог до подібних установ ВНЗ.

Основними передумовами **успішності людини з інвалідністю на ринку праці** є вища освіта та соціальна реабілітованість. Якість освіти визначається не тільки сумою знань, оцінених високими балами, але й умінням використовувати ці знання, практичними навичками, набутими під час практики, стажування чи науково-дослідної роботи студента. Крім цього, дуже важливим для студентів є розуміння ринкових відносин, економічні знання та підприємницькі навички. Тому однією з найважливіших складових системи супроводу студентів із інвалідністю є професійна реабілітація.

Професійна адаптація та реабілітація студентів в інституті здійснюється за напрямками:

- набуття робітничої професії за обраною спеціальністю (наприклад, студенти кафедри комп'ютерної інженерії отримують професію оператора комп'ютерного набору, студенти кафедри здоров'я людини та соціального забезпечення – масажиста, студенти кафедри обліку і аудиту – бухгалтера та ін.). Для студентів із інвалідністю це дуже важливо: якщо навчання в інституті видається для них занадто важким, чи якщо з певних причин виникне необхідність взяти академвідпустку, у них уже буде реальна професія, з якою можна виходити на ринок праці;

- залучення студентів до участі у роботі студентських навчально-наукових підрозділів, які створюються на факультетах за напрямками підготовки фахівців. Технологія навчання в СНП органічно поєднує навчальний процес, наукову роботу, виробничу практику, надає можливість студентам закріпити отримані теоретичні знання за обраною спеціальністю, набути практичних навичок своєї майбутньої професії (наприклад студентська юридична клініка).

Дуже складною проблемою для студентів з інвалідністю є працевлаштування, без якого неможливо вважати завершеним процес їхньої інклюзії в суспільстві. Інститут разом з студентським парламентом працює над створенням Центру розвитку кар'єри та підприємства, який би допомагав студентам написати резюме, провести пошук вакансій на ринку праці, підготуватись до співбесіди з роботодавцем.

Протягом останніх років інститут тісно співпрацює з Обласним Центром зайнятості населення, викладачі беруть активну участь в роз'яснювально-просвітницьких заходах для роботодавців та інвалідів, беруть участь в проведенні Днів соціального партнерства та ярмарках вакансій у роботі круглих столів на „Інтеграція молодих інвалідів у суспільство”, „Спільні дії – вагомий результат”. Разом зі спеціалістами центру зайнятості викладачі інституту надають інформаційні та консультативні послуги з професійної реабілітації, допомагають здобути освіту певного рівня.

Резюмуючи вищезазначене, ми можемо відмітити, що для забезпечення успішної інклюзії студентів з особливими потребами в освітній простір вищого навчального закладу потрібне створення умов для навчання усіх здатних здобувати вищу освіту, незалежно від їх фізичного стану, що передбачає відповідне матеріально-технічне забезпечення для інклюзії, яке полягає у формуванні універсального дизайну освітнього простору ВНЗ та інклюзивної компетентності викладачів і студентів (досягнутий рівень сформованості соціально-психологічної і спеціальної складових), а також застосуванні представленого нами комплексного підходу, до навчання студентів з особливими потребами, який складається з педагогічного, соціального, психологічного, медико-реабілітаційного, профорієнтаційного та матеріально-технічного супроводу студента на кожній ланці навчання у ВНЗ.

Інклюзивна освіта в Україні має ще досить не вирішених питань та проблем, а саме: обмежується переважним охопленням дітей з порушеннями психофізичного розвитку молодшого шкільного віку при існуючій нагальній потребі його широкого впровадження у ВНЗ. У науковій літературі практично відсутні матеріали стосовно практики впровадження інклюзивного навчання у ВНЗ. Не вирішене питання практичної реалізації інклюзивного навчання студентів з особливими потребами. Всі ці питання мають перспективи вирішення у подальших дослідженнях.

Список використаних джерел:

1. Базика Є. Л. Інклюзивна освіта вищого навчального закладу як предиспозиція успішної соціалізації студентів з особливими потребами [Електронний ресурс] / Є. Л. Базика // Збірник матеріалів IV Всеукраїнська науково-практичної інтернет-конференції (від 27 жовтня 2016, Черновці); за заг. редакцією М. Ф. Бирки, І. Б. Черкез. – Чернівці: ІППОЧО, 2016. – С. 222-229. – Режим доступу: <http://ippobuk.cv.ua/index.php/2012-12-11-20-55-13>
2. Инклюзия глазами специалиста [Электронный ресурс] // За достойное образование! Информационно-дискуссионное пространство для всех, кто любит учиться и думать. – Режим доступа: http://www.spbobrazovanie.ru/ glavnye_temy/inkluzivnoe_obrazovanie/spec.
3. Колупаєва А. А. Педагогічні основи інтегрування школярів з особливостями психофізичного розвитку у загальноосвітні навчальні заклади: [монографія] / А. А. Колупаєва. – К.: Педагогічна думка, 2007. – 455 с.
4. Таланчук П. М. Супровід навчання студентів з особливими потребами в інтегрованому освітньому середовищі: [навч. посібник] / П. М. Таланчук, К. О. Кольченко, Г. Ф. Нікуліна. – К.: Соцінформ, 2004. – 128 с.

Рецензент – д.пед.н., професор М. Є. Чайковський